

บทที่ 4

การเปลี่ยนแปลงและรูปแบบการพัฒนา : บทวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

โดยภาพรวมแล้วการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านราษฎรสามัคคี และหมู่บ้านโคกสง่ามีลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ หมู่บ้านราษฎรสามัคคี เป็นหมู่บ้านที่ทางราชการโดยการดำเนินงานของกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจัดตั้งขึ้นในรูปของหมู่บ้านป่าไม้ (Forest Village) ส่วนหมู่บ้านโคกสง่าเป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านเองตามธรรมชาติ และถูกจัดให้เป็นหมู่บ้านในโครงการเขตป่าเตรียมการสงวน นอกจากรูปแบบของหมู่บ้านแล้ว กระบวนการการตั้งถิ่นฐานของทั้ง 2 หมู่บ้านโดยย่อดังนี้

หมู่บ้านราษฎรสามัคคี ได้รับการจัดตั้งในรูปของหมู่บ้านป่าไม้ในปี พ.ศ. 2526 การจัดตั้งหมู่บ้านราษฎรสามัคคีมีลักษณะของการโยกย้ายชาวบ้านจากชุมชน 3 แห่ง ให้มาอยู่ร่วมกันในบริเวณบ้านราษฎรสามัคคีในปัจจุบัน โดยรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 15 ไร่ และที่ดินที่เป็นบริเวณที่อยู่อาศัยจำนวน .5 ไร่ ชุมชนทั้ง 3 แห่งที่กล่าวถึงนี้ได้แก่

(1) ชุมชนบ้านด่านหินกอง ชุมชนนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เมื่อมีชาวบ้านจากหลายจังหวัดในภาคอีสาน เช่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ ร้อยเอ็ด นครราชสีมา อพยพเข้าไปจับจองที่ดินทำกินและตั้งบ้านเรือนขึ้นในเขตป่าดงใหญ่ (ปัจจุบันเป็นเขตรวนอุทยานทับลาน) ในระยะแรกมีเพียง 5 ครอบครัว ต่อมาชาวบ้านอพยพเข้ามามากขึ้น จึงทำให้ชุมชนขยายตัวใหญ่ขึ้น ครั้นถึง พ.ศ.2512 ทางราชการได้เข้ามามีบทบาทในหมู่บ้านมากขึ้น จึงได้จัดตั้งหมู่บ้านด่านหินกองเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการและเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า "บ้านราษฎรสามัคคี" ต่อมาใน พ.ศ. 2526 ทางราชการได้ริเริ่มโครงการก่อสร้างเขื่อนลำปลายมาศ เพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำในการเกษตร จึงต้องมีการย้ายหมู่บ้านนี้ออกจากพื้นที่ เพราะบริเวณที่ตั้งของชุมชนเป็นบริเวณที่ทางราชการจะใช้สร้างเขื่อน ดังนั้นชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนนี้จึงถูกย้ายออกมาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านราษฎรสามัคคีในปัจจุบัน

(2) ชุมชนลำน้ำเพี้ยก เป็นกลุ่มของชาวบ้านที่เคยตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณลำน้ำเพี้ยก (ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านราษฎรสามัคคีในปัจจุบัน) ชาวบ้านกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวจังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาวิจัยพบว่าในปี พ.ศ. 2517 ชุมชนลำน้ำเพี้ยกมีชาวบ้านมาตั้งครอบครัวอยู่ถึง 20 ครอบครัว เนื่องจากบริเวณลำน้ำเพี้ยกเป็นบริเวณที่ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เข้ามาแทรกซึม และเคลื่อนไหวในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปี พ.ศ.

2519 จึงมีทหารตรวจตระเวนชายแดนเข้ามาตั้งหน่วยรักษาความมั่นคงในพื้นที่ด้วย จึงเป็นภาวะที่ไม่ปลอดภัยสำหรับชาวบ้าน ชาวบ้านจึงต้องย้ายออกจากพื้นที่ส่วนหนึ่งย้ายกลับภูมิลำเนาเดิมอีกส่วนหนึ่งย้ายไปอยู่บ้านโคกน้อย ต.โนนสมบูรณ์ เป็นการชั่วคราวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เมื่อทางราชการจัดตั้งบ้านราษฎรสามัคคีในปี พ.ศ. 2526 ชาวบ้านกลุ่มนี้ จึงได้รับการจัดสรรที่ดินให้และเป็นสมาชิกของชุมชนบ้านราษฎรสามัคคีตั้งแต่ นั้นมา

(3) ชุมชนบ้านโคกน้อย ต.โนนสมบูรณ์ (เป็นหมู่บ้านอยู่ทางทิศเหนือของบ้านราษฎรสามัคคีในปัจจุบัน) ชาวบ้านส่วนหนึ่งของหมู่บ้านโคกน้อยมีที่ทำกินอยู่บริเวณที่ทางราชการกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่จะเวนคืน และจัดสรรให้ชาวบ้านที่อพยพมาจากหมู่บ้านด่านหินกองและชุมชนลำเพี้ยกได้อาศัย และทำกินตามโครงการหมู่บ้านป่าไม้ การเวนคืนที่ในบริเวณดังกล่าว จึงมีผลกระทบโดยตรงต่อชาวบ้านโคกน้อยกลุ่มนี้ ทางราชการได้แก้ไขปัญหาโดยการให้สิทธิชาวบ้านกลุ่มนี้ในการที่จะได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยตามโครงการจัดตั้งหมู่บ้านป่าไม้ด้วย

สำหรับบ้านโคกสง่านั้น การตั้งถิ่นฐานเกิดจากการที่ชาวบ้านหนองแวง ซึ่งมีที่ทำกินอยู่บริเวณบ้านโคกสง่าในปัจจุบัน (ในสมัยก่อนเป็นเขตหัวไร่ปลายนาของบ้านหนองแวง) ได้เริ่มเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยถาวรในเขตที่ทำกินของตน ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 เพื่อว่าจะได้ไม่ต้องเดินทางไปและกลับระหว่างบ้านหนองแวงกับที่ทำกิน ในระยะเริ่มแรกมีชาวบ้านเพียง 4 ครอบครัวที่มาตั้งครอบครัวอย่างถาวร จนถึงปี พ.ศ. 2513 ได้มีชาวบ้านอพยพมาตั้งครอบครัวเพิ่มขึ้นอีก 6 ครัวเรือน จึงทำให้บ้านโคกสง่ากลายเป็นชุมชนเล็ก ๆ ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาใหม่มาจากที่ต่าง ๆ กันคือ ส่วนหนึ่งมาจากบ้านหนองปล้องอีกส่วนหนึ่งอพยพมาจากอำเภอเมืองและอำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ หลังจากนั้นได้มีชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้บ้านโคกสง่ามีครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 20 ครัวเรือนในปี พ.ศ. 2518 ทั้งนี้ เพราะได้เกิดเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมระหว่างอำเภอหนองบัวแดง จ.ชัยภูมิ กับหมู่บ้านโคกสง่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางชักลากไม้จากป่าเขตบ้านโนนเหมา ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 และการสร้างถนนลูกรังระหว่างอำเภอหนองบัวแดงถึงบ้านโนนเหมา โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (ร.พ.ช.) ในปี พ.ศ. 2516 อย่างไรก็ตามหมู่บ้านโคกสง่าก็ยังไม่ได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ยังคงมีฐานะเป็นบ้านน้อยของบ้านหนองแวง ซึ่งผู้ใหญ่บ้านหนองแวงได้มอบหมายให้นายบุญ ทุ่มเที่ยง เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ดูแลบ้านน้อย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา และโดยทั่วไปชาวบ้านโคกสง่าในขณะนั้นยังคงร่วมกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมร่วมกับชาวบ้านหนองแวงและบ้านหนองปล้องจึงถึง พ.ศ. 2525 บ้านโคกสง่าได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นทางการโดยมีจำนวนครัวเรือนของชาวบ้านถึง 70 ครัวเรือน และเพิ่มเป็น 81 ครัวเรือน ในปี 2528 ถ้านับถึงปีที่ทำการศึกษาวิจัย (พ.ศ. 2531) บ้านโคกสง่าประกอบด้วยครัวเรือนทั้งสิ้น 84 ครัวเรือน การอพยพเข้ามาอยู่ในบ้าน

โคกสง่าจะดำเนินไปตามขั้นตอนดังนี้คือ ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่บ้านโคกสง่าก่อนจะส่งข่าวไปยังญาติพี่น้องของตนว่าบริเวณบ้านโคกสง่ายังมีที่ดินจะหักร้างวางพงเพื่อใช้เป็นที่ทำกินได้ ญาติพี่น้องที่ต้องการจะทำกินจะเดินทางมาดูพื้นที่ถ้าถูกใจก็จะจับจองหรือซื้อเอาไว้ แล้วจึงอพยพเข้ามาตั้งครอบครัวเป็นการถาวร

เนื่องจากหมู่บ้านทั้งสองประกอบด้วยชาวบ้านที่อพยพมาจากท้องที่ต่าง ๆ กัน ทำให้การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจะอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ ตามระบบเครือญาติและภูมิลำเนาเดิมของตน ในกรณีของบ้านราษฎร์สามัคคี ซึ่งทางราชการจัดสรรที่ดินให้เป็นบริเวณที่อยู่อาศัย โดยแบ่งเป็นล๊อคจากการศึกษาจะพบว่าผู้ที่ เป็นเครือญาติกันหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันจะถูกจัดให้อยู่ในล๊อคเดียวกัน เช่น ชาวบ้านที่อยู่ในล๊อคที่ ๑ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมมาจากจังหวัดบุรีรัมย์ และส่วนมากเป็นญาติพี่น้องกัน สกุลใหญ่ ๆ ที่อยู่ในล๊อคนี้ได้แก่ สกุลบุญยอ สมณะ แจ่มไพโร เป็นต้น สำหรับบ้านโคกสง่านั้น การตั้งถิ่นฐานเริ่มจากการชักชวนของญาติพี่น้องที่ย้ายเข้ามาอยู่บ้านโคกสง่าก่อนดังได้กล่าวไว้ข้างต้น ดังนั้นญาติพี่น้องที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่จึงมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ บ้านญาติพี่น้องของตน จึงทำให้การตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มเครือญาติ กลุ่มเครือญาติที่สำคัญ ๆ ของหมู่บ้านโคกสง่าได้แก่ สกุลจันทร์นวล ด่านอุด ทวีทรัพย์ เป็นต้น

การที่ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มเครือญาตินี้มีผลทำให้ตามสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านมักจะจำกัดอยู่ในแวดวงของเครือญาติของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านราษฎร์สามัคคีที่แบ่งให้ชาวบ้านอยู่เป็นล๊อคด้วยแล้ว ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่อยู่ต่างล๊อคกันมีน้อยและในขณะเดียวกันก็ส่งผลให้การกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งหมดเป็นไปได้โดยยาก ส่วนกรณีบ้านโคกสง่านั้นพบว่าความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติมีความเหนียวแน่นมากในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งหมู่บ้าน มีการร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อหมู่บ้านเป็นอย่างดี เช่น กรณีการสร้างโรงเรียนบ้านโคกสง่าโดยความร่วมมือของชมรมค่ายอาสาพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ. 2522 แต่เมื่อมีชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2524 เป็นต้นมาความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ของชาวบ้านที่อยู่บนพื้นฐานของระบบเครือญาติเริ่มอ่อนตัวลงกล่าวคือ บัณฑิตทางด้านเศรษฐกิจเริ่มเข้ามามีบทบาทในการกำหนดความสัมพันธ์ของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวบ้านที่อพยพเข้ามาใหม่ ๆ เป็นพวกที่ไม่มีที่ทำกินเป็นส่วนมาก ชาวบ้านกลุ่มนี้ยังชีพอยู่ด้วยการรับจ้าง การหาของป่าเพื่อนำมาบริโภคและขาย ทำให้ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น

1.2 สถาบันทางสังคม

1.2.1 **ครอบครัว** ลักษณะของครอบครัวในหมู่บ้านราษฎร์สามัคคีและหมู่บ้านโคกสง่ามีลักษณะที่แตกต่างกัน จากการศึกษาพบว่ารูปแบบของครอบครัว ส่วนใหญ่ในบ้านราษฎร์สามัคคีเป็นครอบครัวเดี่ยว คือประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูก แต่อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดในด้านที่ดินทำกิน ทำให้มองเห็นแนวโน้มว่า ต่อไปรูปแบบของครอบครัวขยายในหมู่บ้านนี้จะมีมากขึ้น เพราะเมื่อคู่ชายหญิงแต่งงานใหม่ก็ไม่อาจแยกออกไปตั้งครัวเรือนใหม่ได้จำเป็นต้องอาศัยอยู่กับพ่อแม่ต่อไป สำหรับบ้านโคกสง่า นั้น รูปแบบของครอบครัวก็เหมือนกับหมู่บ้านชาวอีสานทั่วไป ถือเป็นครอบครัวขยายชั่วคราว กล่าวคือ ในระยะแรกจะมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายโดยมีคน 3 ช่วงอายุอยู่ในครอบครัวเดียวกัน คือ ตา ยาย พ่อแม่และลูก เมื่อตาและยายตาย ครอบครัวก็เปลี่ยนรูปแบบไปเป็นครอบครัวเดี่ยวและเมื่อลูกสาวแต่งงานลูกเขยก็จะเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านครอบครัวจึงกลายสภาพมาเป็นครอบครัวขยายอีกครั้งหนึ่ง

1.2.2 **ระบบผู้อาวุโส** โดยภาพรวมแล้วระบบอาวุโสในทั้งสองหมู่บ้านไม่ค่อยมีบทบาทอะไรมากนัก เนื่องจากว่าชาวบ้านที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาจากที่ต่าง ๆ กัน ทำให้การเคารพนับถือผู้อาวุโสจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มที่มีภูมิลำเนาเดิมเท่านั้น ดังนั้นสถาบันผู้อาวุโสของหมู่บ้านจึงไม่เกิดขึ้น แม้ว่าระบบอาวุโสของหมู่บ้านโคกสง่าจะมีความเข้มแข็งมากในระยะเริ่มต้นของการตั้งหมู่บ้านอันเนื่องมาจากชาวบ้านที่เข้ามาอยู่แรก ๆ ยังมีความสัมพันธ์กันฉันท์เครือญาติอยู่มาก แต่เมื่อมีคนอพยพเข้ามาอยู่มากขึ้น และผู้อาวุโสบางคนเมื่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้นำที่เป็นทางการแล้วประพฤติตัวไม่เหมาะสม และมีความขัดแย้งกับชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธา จึงมีผลทำให้ระบบอาวุโสของหมู่บ้านโคกสง่าอ่อนแอลงและมีบทบาทจำกัดอยู่ในหมู่บ้านญาติพี่น้องของตนเท่านั้น

1.2.3 **สถาบันศาสนา** กล่าวโดยทั่วไปแล้ววัดจะเป็นสถาบันทางศาสนาที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน สำหรับวัดในหมู่บ้านราษฎร์สามัคคีและบ้านโคกสง่า นั้น มีบทบาทน้อยมากต่อชุมชน และนอกจากนี้ความสัมพันธ์ของผู้นำชุมชน ชาวบ้านกับวัดยังเป็นไปในลักษณะของความขัดแย้ง วัดบ้านราษฎร์สามัคคีได้รับการก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2526 โดยการร่วมมือใจของชาวบ้าน เจ้าอาวาสของวัดคือ หลวงพ่อสาลี จิตตะสารโร ซึ่งชาวบ้านได้ไปนิมนต์ให้มาจำพรรษาจากจังหวัดบุรีรัมย์ อันที่จริงหลวงพ่อก็มีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านโดยเฉพาะกับกลุ่มชาวบ้านสกุลโขงรัมย์ ต่อมาเมื่อต้นปี พ.ศ. 2531 ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าอาวาสวัดกับผู้ใหญ่บ้านกรณีการใช้เงินรายได้ที่ได้จากการทอดกฐิน ทำให้หลวงพ่อไม่พอใจจึงย้ายออกจากวัดไปจำพรรษาที่อื่น ผลที่เกิดตามมาก็คือบ้านที่เป็นญาติพี่น้องกับหลวงพ่อไม่พอใจอย่างมาก แม้ผู้ใหญ่บ้านจะได้ไปนิมนต์พระองค์ใหม่ให้มาจำพรรษากลุ่มที่เป็นญาติที่

น้องกับหลวงพ่อสาลีก็ไม่ให้ความร่วมมือและไม่มาทำบุญที่วัด นอกจากนี้พระที่ผู้ใหญ่บ้านไปนิมนต์ให้มาจำพรรษาใหม่นี้ เป็นพระที่มีพรรษาน้อย จึงทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยศรัทธาและการจะเป็นผู้นำชาวบ้านทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นไปได้ลำบาก ประกอบกับชาวบ้านเองก็ยุ่งอยู่กับการทำมาหากิน ต้องไปไร่แต่เช้ากว่าจะกลับมาบ้านก็ค่ำและชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องซื้อข้าวกิน ทำให้มีชาวบ้านตักบาตรกันน้อย ผลที่ตามมาก็คือ พระก็ไม่อยากมาจำพรรษาที่วัดเพราะอาหารขาดแคลน นอกจากนี้ในพระก็มีชาวบ้านไปทำบุญที่วัดกันน้อยราย โดยเฉพาะผู้ชายไปทำบุญกันน้อยมาก เพราะต้องไปทำงานในไร่ซึ่งบางครั้งต้องไปค้างคืน ทำให้ในบางครั้งขาดมัคทายกที่จะนำสวดมนต์ จึงต้องตกเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องหาคนนำสวดมนต์กันเอง

ในกรณีบ้านโคกสงานั้น แต่เดิมชาวบ้านไปทำบุญที่วัดบ้านหนองแวงหรือวัดบ้านหนองปล้อง เนื่องจากไม่มีวัดประจำหมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 กลุ่มผู้อาวุโสได้เป็นแกนนำในการสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้น ซึ่งวัดสง่าศรีมงคล เพื่อว่าชาวบ้านจะได้ไม่ต้องเดินทางไปทำบุญยังวัดประจำหมู่บ้านอื่น และยังจะใช้เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจะได้มีโอกาสพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามหลังจากมีวัดประจำหมู่บ้านแล้วปรากฏว่า ไม่มีพระมาจำพรรษาอยู่ประจำ ส่วนมากจะมีพระมาจำพรรษาอยู่เป็นช่วง ๆ แล้วก็ย้ายจากไป ทำให้การร่วมกันทำกิจกรรมระหว่างวัดกับหมู่บ้านเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง และไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมสำคัญทางศาสนาใด ๆ กลุ่มผู้อาวุโสและคณะกรรมการหมู่บ้านมักจะมีบทบาทสำคัญมากกว่าผู้นำฝ่ายสงฆ์ วัดจึงเป็นเสมือนสถาบันที่เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันของชุมชนในโอกาสวันสำคัญของศาสนา ต่อมาในปี พ.ศ. 2531 ได้มีพระ 2 รูปเข้ามาจำพรรษาอยู่ในวัดและเห็นว่าวัดสร้างอยู่ในบริเวณที่ไม่เหมาะสม จึงบอกชาวบ้านว่าน่าจะย้ายวัดไปอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่เห็นด้วย แต่ผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มผู้นำของหมู่บ้านบางคนเห็นด้วย จึงจัดการสร้างวัดให้ตามที่พระต้องการ ดังนั้นการสร้างวัดขึ้นใหม่นี้ทำให้เกิดความบาดหมางระว่างผู้นำ และชาวบ้านที่ไม่ศรัทธาต่อพระและไม่เห็นด้วยต่อการสร้างวัดแห่งใหม่

นอกจากวัดทั้งสองแห่งนี้แล้ว ยังมีสำนักสงฆ์อีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกว่า วัดป่ากุ้มข้าว มีหลวงปู่ชาลีเป็นเจ้าของ เนื่องจากหลวงปู่ชาลีเป็นพระที่เคร่งครัดในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ทำให้เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของชาวบ้านโคกสง่าและหมู่บ้านใกล้เคียง ความศรัทธาที่ชาวบ้านโคกสง่ามีต่อวัดป่าเห็นได้จากการสร้างสาธารณะสมบัติต่าง ๆ ถวายวัด เช่น การสร้างถนน สะพานเข้าวัด สร้างหอระฆัง กุฏิ เป็นต้น นอกจากนี้ในช่วงเวลาที่ไม่ได้มีพระจำพรรษาอยู่ในวัดประจำบ้านชาวบ้านก็ไปทำบุญประเพณีต่าง ๆ ที่วัดป่า

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อสถาบันศาสนาไม่ได้รวมอยู่ที่ใดที่หนึ่งแต่กระจายออกไปถึง 3 แห่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกแยกในความคิดของ

ฝ่ายฆราวาสและในขณะเดียวกันทางฝ่าย สถาบันของสงฆ์ก็มีส่วนทำให้เกิดความแตกแยกนั้น ด้วย ดังนั้นวัดประจำหมู่บ้านจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านโคกสง่าได้ และยังไม่อาจเป็นผู้นำในการระดมกำลังชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมการพัฒนา ยิ่งไปกว่านั้นงานบุญประเพณีบางอย่างบางปีก็ไม่ได้ทำ เพราะความไม่พร้อมเพรียงของทั้งฝ่ายบ้านและฝ่ายวัด เช่น ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่อยู่ในหมู่บ้านเพราะเดินทางไปรับจ้างตัดอ้อยในจังหวัดภาคกลาง ชาวบ้านมีความขัดแย้งกัน บางปีไม่มีพระมาจำพรรษาในวัด เป็นต้น แม้ชาวบ้านจะมีความศรัทธาต่อวัดป่ากุ้มข้าว โดยเฉพาะต่อตัวหลวงปู่ชาติ แต่หลวงปู่ก็มีอายุมากแล้ว จึงมีข้อจำกัดในเรื่องการเป็นผู้นำในกิจกรรมการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้

1.2.4 สถาบันการศึกษา นอกจากการให้การศึกษากับบุตรหลานของชาวบ้านแล้ว โรงเรียนประจำหมู่บ้านทั้งสอง แห่งมีความสัมพันธ์น้อยมากกับหมู่บ้าน กิจกรรมที่โรงเรียนกับหมู่บ้านร่วมกันทำมีไม่มากนัก ทั้งนี้เพราะครูประจำการของโรงเรียนในหมู่บ้านทั้ง 2 แห่ง เป็นคนจากถิ่นอื่น ส่วนมากมักอยู่นอกหมู่บ้านจึงไม่มีความผูกพันและมีโอกาสที่จะร่วมกิจกรรมกับทางหมู่บ้านได้มากนัก อย่างไรก็ตามเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์และการทำกิจกรรมร่วมกันของโรงเรียนกับชุมชน ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาขึ้น โดยให้ทำหน้าที่ในการหาทางพัฒนาโรงเรียนประจำหมู่บ้าน และสนับสนุนการจัดการการศึกษาให้ดียิ่งขึ้น โดยเปรียบเทียบแล้วโรงเรียนบ้านราษฎร์สามัคคีจะมีกิจกรรมการพัฒนาร่วมกับชาวบ้านมากกว่าโรงเรียนบ้านโคกสง่า โครงการที่เด่นมากคือ การจัดโครงการอาหารกลางวันของโรงเรียน โดยการขอบริจาคใ้จากชาวบ้านครอบครัวละ 1 ตัว เพื่อเอามาเลี้ยงโดยการจัดเวรยามให้เด็กนักเรียนรับผิดชอบ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงปลาเพื่อใช้เป็นอาหารกลางวันของเด็ก นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังได้ริเริ่มจัดงาน “รัชมังคลาภิเษก” ร่วมกับชาวบ้าน มีการทำบุญตักบาตร พัฒนาวัดและปลูกต้นไม้ในบริเวณวัดและโรงเรียน โดยภาพรวมแล้วความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนบ้านราษฎร์สามัคคีก็อยู่ในเกณฑ์ดี สำหรับบ้านโคกสง่านั้น ย้อนหลังไปในระยะเริ่มตั้งหมู่บ้านเด็ก ๆ ต้องเดินทางไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านหนองแวง ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างโรงเรียนชั่วคราวขึ้นโดยให้เป็นสาขาของโรงเรียนบ้านหนองแวง ต่อมาในปี พ.ศ. 2522 ได้ร่วมมือกับชมรมค่ายอาสาพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น สร้างอาคารเรียนถาวรขึ้นเพื่ออนาคตในการศึกษาของบุตรหลาน จึงทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนได้เริ่มต้นอย่างดี และราบรื่นตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2525 ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดงานเพื่อหารายได้สนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน แต่เนื่องจากชาวบ้านรู้ว่าเงินที่ได้จากการจัดงานมีการรั่วไหลจึงเริ่มไม่พอใจทางโรงเรียน เพราะทางโรงเรียนเป็นฝ่ายขายบัตรเชิญผลที่ตามมาก็คือ ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชาวบ้านเริ่มห่างเหินกันมากขึ้น การที่จะมาร่วมกันทำกิจกรรมการพัฒนากลับมาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ จึงมีความเป็นไปได้น้อย จึงอาจกล่าวได้ว่าศักยภาพในการที่จะเป็นผู้นำร่วมทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนของโรงเรียนบ้านราษฎร์

สามัคคีมีมากกว่าโรงเรียนบ้านโคกสง่า

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ

การแสวงหาที่ดินทำกินเป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญ ซึ่งทำให้ชาวบ้านอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านราษฎรสามัคคีและหมู่บ้านโคกสง่า ดังนั้นที่ดินจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่อย่างไรก็ตามยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ต้องรับจ้างเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากเป็นผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน นอกจากอาชีพเกษตรกรรม การรับจ้างแล้ว ชาวบ้านยังพึ่งพิงป่าในรูปของการใช้ไม้การหาของป่ามาเป็นอาหารและขาย เนื่องจากหมู่บ้านทั้งสองนี้ มีพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลัง และโดยทั่วไประบบการผลิตของหมู่บ้านเป็นการผลิตเพื่อขาย ซึ่งเป็นผลทำให้ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านต้องพึ่งพิงภาวะตลาดภายนอกอย่างมาก

2.1 ลักษณะการถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินของชาวบ้านในหมู่บ้านราษฎรสามัคคีและหมู่บ้านโคกสง่า มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ชาวบ้านราษฎรสามัคคีจะได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 15 ไร่ และบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยครอบครัวละ 1 ไร่ โดยกรมป่าไม้กรมที่ดินและหน่วยงานทางทหารภายใต้โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดสรรที่ดินให้กับชาวบ้านตามคำร้องขอหนังสือสิทธิที่ทำกิน (สทก.1) เมื่อทางราชการออกสทก.1 ให้แล้ว ชาวบ้านผู้ได้รับสิทธิไม่สามารถนำที่ดินที่ได้รับจัดสรรไปขายหรือโอนสิทธิหรือให้เช่าได้ แต่สิทธิในที่ทำกินในที่ดินที่ได้รับจัดสรรสามารถตกทอดเป็นมรดกแก่ทายาทของผู้ทรงสิทธิได้ สำหรับครอบครัวที่ได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินในบ้านราษฎรสามัคคี มีจำนวน 138 ครอบครัว อย่างไรก็ตามความต้องการที่ดินทำกินได้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จะเห็นได้จากกรณีที่ชาวบ้านอพยพจากที่ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเรื่อย ๆ โดยนำครอบครัวมาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง ชาวบ้านเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ไม่มีที่ทำกิน ซึ่งมีจำนวนถึง 38 ครอบครัว ทำให้เพิ่มความกดดันต่อปัญหาการบุกรุกป่าสงวนมากยิ่งขึ้น ในรูปของการใช้ที่ดินนอกเขตจัดสรร (เขตป่าสงวน) เป็นที่ทำมาหากิน บางส่วนแก้ปัญหาโดยการเช่าที่ดินของผู้อื่นทำกิน หรือไม่ก็ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นหลัก สำหรับกรณีบ้านโคกสง่านั้นการจับจองที่ดินเป็นลักษณะของการจับจองแบบ "มือเปล่า" คือ คนที่อพยพเข้าไปรุ่นแรกๆ จะจับจองที่ดินไว้ เมื่อมีชาวบ้านย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ต้องการที่ดินก็จะแบ่งขายให้การซื้อขายเป็นการตกลงซื้อขายกันเองระหว่างชาวบ้าน โดยมีใบเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภ.บ.ท. 5,6) เป็นเอกสารแสดงสิทธิการใช้ที่ดินแสดงต่อกันเท่านั้น โดยไม่มีทางราชการเข้ามาเกี่ยวข้อง ชาวบ้านโคกสง่าส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินไม่เกิน

50 ไร่ (58.3 %) และมีจำนวนผู้ไม่มีที่ดินทำกินถึง 28 ครัวเรือนหรือ 33% ของครัวเรือนทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าความกดดันในเรื่องของที่ดินทำกินในหมู่บ้านโคกสง่าก็มีมากเช่นกัน

2.2 พื้นฐานทางการผลิตของระบบเศรษฐกิจในหมู่บ้าน

2.2.1 การทำนา อาจกล่าวได้ว่า การทำนาไม่ใช่กิจกรรมทางการเกษตรที่สำคัญของทั้ง 2 หมู่บ้าน มีชาวบ้านเพียงไม่กี่รายที่ปลูกข้าว การปลูกข้าวในทั้ง 2 หมู่บ้านนี้มี 2 ลักษณะคือ การปลูกข้าวไร่และการทำนาดำ วัตถุประสงค์สำคัญของการปลูกข้าวก็คือ การปลูกไว้เพื่อการบริโภคเท่านั้น อย่างไรก็ตามผลผลิตข้าวในทั้ง 2 หมู่บ้านค่อนข้างต่ำประมาณ 20 ถังต่อไร่ เป็นผลให้ข้าวที่ปลูกได้ไม่พอกินตลอดทั้งปี ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังต้องซื้อข้าวกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านราษฎรสามัคคี

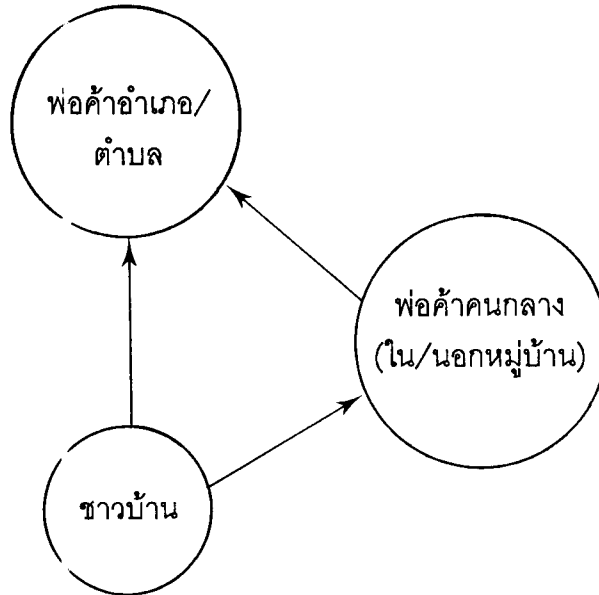
2.2.2 การทำไร่ ถือว่าเป็นการประกอบอาชีพหลักของหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน แต่พืชเศรษฐกิจที่ปลูกใน 2 หมู่บ้านนี้ ต่างกันคือ มันสำปะหลัง ข้าวโพด เป็นพืชเศรษฐกิจของหมู่บ้านราษฎรสามัคคีในขณะที่ ปอ เป็นพืชหลักของหมู่บ้านโคกสง่า การปลูกพืชเศรษฐกิจทั้ง 2 ชนิดนี้มีผลต่อการจ้างแรงงานในหมู่บ้าน กล่าวคือ ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินหรือชาวบ้านที่ยากจน สามารถรับจ้างในขั้นตอนต่าง ๆ ของการปลูก เช่น การปลูกมัน การขุดมัน การลอกปอ ซึ่งมีส่วนช่วยเกื้อกูลให้กลุ่มผู้ไม่มีที่ทำกิน หรือชาวบ้านที่ยากจนดำรงชีวิตอยู่ได้ และการทำอาชีพทำไร่เป็นอาชีพหลักของทั้งสองหมู่บ้านนี้เองทำให้ชาวบ้านต้องยุ่งกับกิจการในไร่ อยู่เกือบตลอดเวลาผลที่ตามมาก็คือ โอกาสที่จะได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของหมู่บ้าน จึงเป็นไปได้ยากเพราะบางครั้งชาวบ้านต้องออกไปทำไร่แต่เข้ากว่าจะได้กลับก็เย็น บางครอบครัวต้องไปนอนค้างคืนที่ไร่ วิถีชีวิตที่ค่อนข้างเร่งรีบของชาวบ้านทั้ง 2 นี้ ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมการบริโภคของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านราษฎรสามัคคีที่ต้องหันมาพึ่งอาหารที่ทำสำเร็จรูปมากขึ้น เพราะไม่มีเวลาเตรียมอาหารโดยเฉพาะหลังจากเสร็จงานจากไร่ก็เป็นเวลาพลบค่ำแล้ว ชาวบ้านจึงนิยมซื้ออาหารสำเร็จรูปที่มีขายในร้านค้าของหมู่บ้านไปบริโภค และดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่าเวลาที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เร่งรีบแบบนี้ยังส่งผลต่อกิจกรรมทางสังคมและประเพณีของหมู่บ้าน เช่น ชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาทำบุญตักบาตรเพราะต้องรีบไปทำงานในไร่แต่เช้าเป็นต้น

2.2.3 การหาของป่า เนื่องจากหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้านอยู่ใกล้กับเขตป่า จึงทำให้ชาวบ้านพึ่งพาป่าเพื่อเป็นแหล่งของอาหาร ยารักษาโรค และไม้ เพื่อการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ในกรณีบ้านราษฎรสามัคคีชาวบ้านจะประกอบอาชีพการหาของป่าเพื่อนำมาบริโภคและจำหน่ายชาวบ้านจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แล้วเดินทางเข้าไปหาของป่าด้วยกัน ของป่าที่ชาวบ้านหาได้แก่ สัตว์ป่า จำพวกไก่ฟ้า หมูป่า กวาง และนกประเภทต่าง ๆ พรรณไม้ และสมุนไพร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม้กฤษณา ไม้จันทร์หอม นอกจากนี้ยังมีผลผลิตจากป่า

ประเภทอื่น ๆ เช่น เห็ด ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง ฝรั่ง กายาน อบเชย แก่นคุณ เปลือกสีเสียด เป็นต้น สำหรับชาวบ้านที่ไม่ได้รับการจัดสรรที่ดินหรือไม่มีที่ดินทำกินยังพึ่งพิงป่าไม้ โดยการใช้ที่ดินในเขตป่าสงวนปลูกพืชไร่ชนิดต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเรียกกันโดยทั่วไปว่า “การทำไร่นอกเขต (ที่ดินที่จัดสรรให้)” ชาวบ้านบางรายประกอบอาชีพเผาถ่าน โดยใช้ไม้จากป่าที่อยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้าน ยิ่งไปกว่านั้นบางรายได้ลักลอบตัด-เลื่อยไม้ขายอีกด้วย สำหรับบ้านโคกสง่านั้นการพึ่งพิงป่าไม้มีมาตั้งแต่เริ่มตั้งหมู่บ้านแล้ว โดยชาวบ้านได้ตัดไม้มาสร้างบ้านเรือน เมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้นพวกที่อพยพเข้ามาใหม่ที่ไม่มียี่งทำกินจะประกอบอาชีพตัดไม้มาเลื่อยขาย การตัดไม้มาขายมักทำกันเป็นกลุ่มและมีการแบ่งงานกันทำ โดยพวกหนึ่งทำหน้าที่ตัด อีกพวกหนึ่งทำหน้าที่ขนส่งมาสร้างเป็นโครงบ้านไว้ขาย นอกจากการตัดไม้แล้วยังมีกิจกรรมการพึ่งพิงป่าที่เด่นชัดอีกหลายอย่าง เช่น การล่าสัตว์ การหาหน่อไม้ กระจ่างป่า มาขาย ซึ่งนอกจากกลุ่มตัดไม้แล้วยังมีชาวบ้านคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงร่วมขึ้นไปหาของป่าเหล่านี้ด้วย อย่างไรก็ตามหลังจากที่รัฐบาลได้ประกาศให้เขตภูเขียวเป็นเขตอุทยานและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าในปี พ.ศ. 2528 ทางเจ้าหน้าที่ได้เข้มงวดกวดขันการเข้าไปหาของป่าของชาวบ้านมากขึ้น เป็นผลให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปหาของป่า การล่าสัตว์มีน้อยลงโดยทางชาวบ้านได้มอบเงินที่ใช้ล่าสัตว์ให้กับทางราชการ ผลกระทบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการประกาศเขตอุทยานก็คือ กลุ่มตัดไม้ได้เปลี่ยนอาชีพจากการตัดไม้มาขายมาเป็นการไปรับจ้างตัดอ้อยในจังหวัดภาคกลางแทน เช่น กาญจนบุรี นครปฐม ซึ่งถือว่าเป็นการปรับตัวของชาวบ้านเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้

2.8 ระบบตลาด

ระบบตลาดของหมู่บ้านทั้งสองอาจแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ ระบบตลาดของผลผลิตทางการเกษตรและระบบตลาดของป่า ระบบตลาดของผลผลิตทางการเกษตรอาจแยกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ชาวบ้านสามารถขนผลผลิตทางการเกษตรมาขายยังแหล่งรับซื้อในตัวอำเภอหรือตำบลโดยตรง ชาวบ้านมักว่าจ้างรถภายในหมู่บ้านเพื่อขนผลผลิตมาขายโดยเสียค่าขนส่งตามอัตราที่เจ้าของรถกำหนด ชาวบ้านบางรายที่ยากจนอาจไปกู้เงินพ่อค้ามาใช้ก่อนเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วต้องเอาผลผลิตไปขายให้กับพ่อค้าเจ้าหนี้ เมื่อขายเสร็จแล้วพ่อค้าจะหักเงินกู้พร้อมดอกเบี้ย จากเงินค่าผลผลิตที่เหลือจึงคืนให้ชาวบ้านผู้ขาย การขายผลผลิตทางการเกษตรอีกลักษณะหนึ่งคือ ชาวบ้านจะขายผลผลิตทางการเกษตรให้กับพ่อค้าคนกลางภายในหรือภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งจะนำผลผลิตดังกล่าวนั้นไปขายให้กับพ่อค้าในตัวอำเภออีกทอดหนึ่ง สำหรับระบบตลาดของของป่าที่ชาวบ้านหาขายนั้น ผู้หาของป่าอาจขายให้กับพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้าน ซึ่งจะรวบรวมและนำไปขายให้กับพ่อค้าภายนอก หรืออาจมีพ่อค้าจากภายนอกหมู่บ้านมาคอยรับซื้อของป่าถึงหมู่บ้าน

ภาพที่ 1 ระบบตลาดของผลผลิตทางการเกษตร

3. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

เนื่องจากหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้านมีอายุเพียงไม่กี่ปี การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นจึงไม่มีอะไรเด่นชัดนัก ส่วนมาก เป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับตัวผู้นำที่เป็นทางโครงสร้าง การปกครองหมู่บ้าน การควบคุมทางสังคมและบทบาทของผู้นำที่ไม่เป็นทางการ

3.1 โครงสร้างการปกครองหมู่บ้าน และผู้นำที่เป็นทางการ

ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งโครงสร้างการปกครองหมู่บ้านจะเป็นไปตาม พรบ. ลักษณะการปกครองท้องที่ 2457 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งกำหนดให้โครงสร้างการปกครองหมู่บ้านประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านราษฎรสามัคคีเดิมมีฐานะเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสมัยที่หมู่บ้านตั้งอยู่บริเวณที่สร้างเขื่อนลำปายมาศ และเมื่อย้ายหมู่บ้านมาตั้งในบริเวณที่ตั้งปัจจุบัน จึงได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านสืบแทนผู้ใหญ่บ้านคนเดิมที่ลงออกในปี พ.ศ. 2526 ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านราษฎรสามัคคีจึงเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการปกครองหมู่บ้านมาก่อน ซึ่งอาจเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านในปี พ.ศ. 2527 หมู่บ้านราษฎรสามัคคีได้รับการจัดตั้งให้เป็นหมู่บ้านอาสา พัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ทำให้โครงสร้างการปกครองของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปคือ โครงสร้างการปกครองของหมู่บ้านจะประกอบด้วย คณะกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน และคณะกรรมการฝ่ายประจำหมู่บ้านอีก 7 ฝ่าย เช่น คณะกรรมการฝ่ายพัฒนา ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายเกษตร ฝ่ายสวัสดิการและสังคม นอกจากนี้ยังมีที่

ปรึกษาคณะกรรมการกลางและคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ประจำหมู่บ้าน อพป. ด้วย สำหรับบ้านโคกสง่า นั้น ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า บ้านโคกสง่าแต่เดิมมีฐานะเป็นบ้านน้อยของบ้านหนองแวงและผู้ใหญ่บ้านหนองแวงได้มอบหมายให้ นายบุญ ทุ่มเที่ยง เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านช่วยดูแลบ้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน การแก้ไขปัญหาและความขัดแย้งต่าง ๆ การทำงานของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและกลุ่มผู้อาวุโสเป็นไปอย่างใกล้ชิดและได้รับการยอมรับอย่างดีจากชาวบ้าน เมื่อหมู่บ้านโคกสง่าได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ เมื่อ พ.ศ. 2525 และได้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการปรากฏว่า นายรั้ว เคงชัยภูมิได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่เดิมนายรั้ว ก็เป็นหนึ่งในสมาชิกของกลุ่มผู้อาวุโสและเป็นหมอธรรมด้วย จึงได้รับความเคารพศรัทธาจากชาวบ้านมาก แต่เมื่อขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วมีพฤติกรรมหลายอย่างที่ทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาในตัวนายรั้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเอาพรรคพวกญาติพี่น้องตนเองมาเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน การไม่ค่อยกระตือรือร้นในการพัฒนาหมู่บ้านบางครั้งตัดสินใจโดยพลการไม่ปรึกษาชาวบ้านก่อน เช่น ปฏิเสธโครงการสร้างฝายโดยไม่ปรึกษาชาวบ้าน นอกจากนี้ภรรยาของผู้ใหญ่ยังเข้ามาแทรกแซงการตัดสินใจของผู้ใหญ่บ้านทำให้การกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนามักจะไปตกอยู่กับกลุ่มผู้นำและญาติพี่น้องของชาวบ้านจึงขาดความเชื่อถือในตัวผู้นำ และสาเหตุทั้งหลายที่กล่าวมานี้เอง ได้นำไปสู่ความแตกแยกในหมู่บ้านและการเผชิญหน้าระหว่างผู้ใหญ่บ้าน ภรรยาและชาวบ้านที่ไม่ใช่พรรคพวกของผู้ใหญ่บ้าน ในกรณีที่มีปัญหาความขัดแย้งกันชาวบ้านมักจะไปร้องเรียนต่อตำรวจ แม้ว่าจะมีคณะกรรมการหมู่บ้านก็ตามชาวบ้านรู้สึกว่าจะไม่สามารถเป็นที่พึ่งและยุติความขัดแย้งได้ ประกอบกับกลุ่มผู้อาวุโสมีบทบาทน้อยมาก ทำให้ชาวบ้านต้องหันไปพึ่งองค์กรภายนอกที่เป็นทางการ

3.2 ความขัดแย้งและการยุติความขัดแย้ง

เป็นธรรมดาที่ว่า เมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในชุมชนย่อมมีเรื่องกระทบกระทั่งกัน หรือมีความไม่สอดคล้องกันผลประโยชน์ทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น สำหรับกรณีบ้านราษฎร์สามัคคีกับบ้านโคกสง่าก็เช่นเดียวกัน ความขัดแย้งได้เกิดขึ้นในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในทั้งสองหมู่บ้านมีทั้งความขัดแย้งที่เป็นเรื่องส่วนตัว และความขัดแย้งที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะของความขัดแย้ง และการยุติความขัดแย้งในทั้งสองหมู่บ้านนี้มีความแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบ้านราษฎร์สามัคคีมีสาเหตุมาจากเรื่องส่วนตัว เช่น เรื่องชู้สาว การทำร้ายร่างกาย การลักขโมย ซึ่งในกรณีนี้คณะกรรมการหมู่บ้านมักจะมีบทบาทมากในการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมให้คู่กรณียุติความขัดแย้ง นอกจากนี้คณะกรรมการหมู่บ้านยังได้ร่วมกันออกกฎเกณฑ์เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการก่อวินาศกรรมในหมู่บ้านหรืออาจเป็นอันตรายต่อชาวบ้าน เช่น ห้ามยิงปืนในหมู่บ้านยกเว้น เมื่อมีคนตาย หรือเกิด

จันทราคา ถ้าใครฝ่าฝืนจะถูปรับนับละ 50 บาท ซึ่งเท่ากับเป็นการปรามชาวบ้านไม่ให้ใช้อาวุธปืน โดยไม่มีเหตุอันสมควรหรืออาจเป็นอันตรายต่อบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ เพื่อหาตัวผู้กระทำผิด เช่น เมื่อมีการขโมยเงินกันขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของจะให้หมอธรรมทำพิธีทางไสยศาสตร์ โดยให้ผู้ต้องสงสัยตีมน้ำสาบานและกลืนข้าวสารเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ซึ่งทำให้เห็นว่าชาวบ้านยังใช้วิธีการทางไสยศาสตร์เป็นทางออกหนึ่งในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ความขัดแย้งยังเกิดจากการกระจายผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรม การเปลี่ยนแปลงตัวเจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งสร้างความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มผู้นำ ทำให้การคลี่คลายความขัดแย้งเป็นไปได้โดยยาก เพราะองค์กรอื่น ๆ ในหมู่บ้านไม่สามารถเข้ามามีบทบาทประสานรอยร้าวอันนี้ได้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้อาวุโส โรงเรียน หรือวัด เพราะสถาบันเหล่านี้มีบทบาทน้อยมากในหมู่บ้าน และที่สำคัญคือ ไม่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวบ้านมากกว่าที่ควร ดังนั้นความบาดหมางจึงดำเนินต่อไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้าน จนบางครั้งทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน สำหรับบ้านโคกสง่า นั้น ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับผู้นำมีเด่นชัดขึ้น หลังจากการเลือกตั้งผู้นำอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน เช่น ความขัดแย้งมีสาเหตุใหญ่ ๆ มาจากการกระจายผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรม จะเห็นได้จากกรณีการสร้างถังเก็บน้ำที่มักจะไปสร้างไว้ตามบ้านผู้นำและพรรคพวกของผู้นำทำให้ชาวบ้านทั่วไปไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร การเลือกตั้งผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านไม่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์โดยผู้นำเป็นผู้ละเมิดกฎเกณฑ์นั้นเสียเอง เช่น อนุญาตให้ชาวบ้านที่ขาดคุณสมบัติลงคะแนนเสียงได้ ปัญหาความขัดแย้งเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย เนื่องจากไม่มีโฉนดกำหนดอาณาเขตที่ซื้อขายกันแน่นอน ทำให้เกิดการรุกล้ำที่ทำกินกันขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่าการยุติความขัดแย้งในบ้านโคกสง่ามักจะมีที่องค์กรของทางราชการภายนอกหมู่บ้านในการยุติความขัดแย้ง ทั้งนี้เพราะผู้นำในหมู่บ้านไม่เป็นที่เชื่อถือศรัทธาของชาวบ้าน และก็เช่นเดียวกับบ้านราษฎร์สามัคคีที่ผู้อาวุโส ครู และพระมีบทบาทน้อยมากในหมู่บ้าน จึงไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นตัวประสานความขัดแย้งและสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้านได้

4. รูปแบบการพัฒนาของหมู่บ้าน

รูปแบบการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเขตป่าทั้ง 2 แห่งที่เลือกเป็นสถานที่ศึกษามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ กิจกรรมการพัฒนา ส่วนใหญ่เกิดจากความริเริ่มของทางการ โดยให้หน่วยงานในระดับพื้นที่ของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เป็นผู้ดำเนินโครงการและเห็นได้ชัดว่าแนวทางการพัฒนาที่ใช้เป็นลักษณะการริเริ่มโครงการจากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่าง (Top-down approach) ประชาชนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมน้อยมาก โครงการประเภทนี้ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ซึ่งผิดกับโครงการที่ประชาชนริเริ่มเองมักประสบผลสำเร็จและดำเนินต่อไปได้นาน

เป็นที่ยอมรับกันว่าเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาก็คือ การยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น และสามารถพึ่งตัวเองได้ แต่การที่จะบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าวได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของหมู่บ้านเอง ซึ่งจะมีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำให้การดำเนินกิจกรรมการพัฒนา ก่อให้เกิดผลตามที่ตั้งเป้าหมายเองไว้ ในบทนี้จะกล่าวถึงภาพรวมของรูปแบบการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านราษฎร์สามัคคีและหมู่บ้านโคกสง่า แม้ว่าหมู่บ้านทั้ง 2 เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะต่างกันในด้านของการตั้งถิ่นฐานของประชากร แต่ลักษณะของโครงการพัฒนาที่ชาวบ้านริเริ่มขึ้นเองหรือหน่วยงานภายนอกหมู่บ้านนำโครงการพัฒนาเข้าไปดำเนินการจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือ เน้นในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และด้วยการตั้งถิ่นฐานที่มีพัฒนาการที่ต่างกัน กล่าวคือ หมู่บ้านราษฎร์สามัคคี เป็นหมู่บ้านที่ทางราชการจัดตั้งขึ้น ส่วนหมู่บ้านโคกสง่าเป็นหมู่บ้านที่มีการก่อตั้งชุมชนขึ้นเอง ตามธรรมชาติก็มิได้ทำให้มีรูปแบบของการดำเนินโครงการพัฒนาที่ต่างกัน หมู่บ้านที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอย่างเช่นบ้านราษฎร์สามัคคี ดังนั้นจึงต้องวิเคราะห์ปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในหมู่บ้านทั้ง 2 ประกอบด้วย ซึ่งจะให้เห็นภาพรวมของสาเหตุแห่งความสำเร็จล้มเหลวของโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

4.1 ลักษณะของโครงการพัฒนา

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านทั้ง 2 อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ การพัฒนาที่เกิดจากความคิดริเริ่มของชาวบ้านเอง และการพัฒนาที่เกิดจากหน่วยงานและองค์กรภายนอกที่นำโครงการพัฒนาเข้าไปดำเนินการในหมู่บ้าน

การพัฒนาที่เกิดจากการริเริ่มของชาวบ้านเองมักเป็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการสร้างสาธารณะสมบัติให้กับหมู่บ้าน เช่น การสร้างถนน ศาลาคุ้ม โรงเรียน และวัด นอกจากนี้เป็นการระดมทุนโดยใช้กิจกรรมทางศาสนาเป็นสื่อ เช่น การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า เพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้ในการทะนุบำรุงวัด ส่วนการพัฒนาทางสังคมที่พบได้แก่ การจัดกิจกรรมสันทนาการ เช่น การแข่งกีฬาของกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นการพัฒนาทางด้านสุขภาพอนามัยและจิตใจควบคู่ไปด้วย

สำหรับการพัฒนาที่หน่วยงานหรือองค์กรภายนอกเข้าไปดำเนินการในหมู่บ้านนั้น อาจกล่าวได้ว่า หมู่บ้านราษฎร์สามัคคีมีหน่วยงานภายนอกทำโครงการพัฒนาเข้าไปดำเนินการในหมู่บ้านมากกว่าหมู่บ้านโคกสง่า ทั้งนี้เพราะหมู่บ้านราษฎร์สามัคคีเป็นหมู่บ้านที่อยู่ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่เพื่อความมั่นคง และเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง จึงทำให้ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ มากเป็นพิเศษ โครงการที่หน่วยงานภายนอกนำเข้าไปดำเนินการในหมู่บ้านทั้ง 2 อาจแยกได้เป็น 4 ประเภทใหญ่คือ

1. โครงการพัฒนาทางด้านการเกษตร ทั้งในด้านการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การประมงหมู่บ้าน การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การพัฒนาระบบชลประทานและการบริการสินเชื่อทางการเกษตร เป็นต้น

2. โครงการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข ได้แก่ การฝึกอบรมผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โครงการทำบัตรสุขภาพแม่และเด็ก โครงการจัดตั้งกองทุนยา

3. โครงการพัฒนาทางด้านการจัดองค์กรชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมกันทำงานเป็นกลุ่มและมีการระดมทุนเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มและชุมชน โครงการที่มีวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ ได้แก่ โครงการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน การจัดตั้งร้านค้าสวัสดิการหมู่บ้าน ธนาคารโค-กระบือ ธนาคารข้าว เป็นต้น

4. โครงการพัฒนาทางด้านป่าไม้ชุมชน ได้แก่ โครงการบ้านรักป่า-ประชารักษ์สัตว์ โครงการปลูกมะม่วงพันธุ์ดี โครงการปลูกมะม่วงหิมพานต์

โครงการทั้งหมดนี้ หน่วยงานภายนอกนำไปดำเนินการในหมู่บ้านมักมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการเรื่องปากท้องของชาวบ้านเป็นหลัก โดยเห็นได้จากโครงการส่วนใหญ่เป็นโครงการพัฒนาทางด้านการเกษตรในด้านต่าง ๆ ซึ่งนับได้ว่าสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านทั้งสอง

4.2 ลักษณะการดำเนินโครงการพัฒนาในหมู่บ้าน

การดำเนินโครงการพัฒนาในหมู่บ้านทั้ง 2 มีลักษณะเหมือนกันคือ หน่วยงานภายนอกจะนำโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามาดำเนินการโดยผ่านองค์กรทางการปกครองของหมู่บ้านนั่นคือ คณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชาวบ้าน ดังนั้นบทบาทของคณะกรรมการหมู่บ้านจึงมีความสำคัญมากและมีผลต่อความสำเร็จและล้มเหลวของโครงการพัฒนาดังจะได้นำเสนอต่อไป

หน่วยงานภายนอกที่นำโครงการพัฒนาเข้ามาดำเนินการในหมู่บ้านอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ หน่วยงานของรัฐบาลและหน่วยงานเอกชน สำหรับหน่วยงานของรัฐบาลที่สำคัญ ๆ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงสาธารณสุข โดยมีสำนักงานของแต่ละกระทรวงที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ทั้งในระดับจังหวัดอำเภอและตำบลเป็นฝ่ายดำเนินการ การดำเนินโครงการพัฒนาของหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการให้หน่วยงานของกระทรวง 4 กระทรวงหลัก คือ กระทรวงมหาดไทย ศึกษาธิการ สาธารณสุข และมหาดไทย ดำเนินโครงการพัฒนาโดยประสานงานกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าโครงการส่วนใหญ่ที่มาดำเนินการในหมู่บ้านจะเป็นโครงการที่กระทรวงหลัก ๆ เหล่านี้เข้ามาดำเนินการโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จะมีมากกว่าโครงการของกระทรวงอื่น ๆ ถึง

กระนั้นก็ตามโครงการที่ดำเนินการโดยกรมป่าไม้ยังมีขอบเขตจำกัดอยู่มาก เห็นได้จากจำนวนโครงการที่ดำเนินการมีเพียงไม่กี่โครงการเช่น โครงการบ้านรักป่า-ประชารักษ์สัตว์ (บ้านโคกสง่า) การจ้างแรงงานชาวบ้านราษฎรสามัคคีภายใต้โครงการหมู่บ้านป่าไม้ก็ยังมีจำนวนน้อย แม้ว่าในระยะแรกจะจ้างแรงงานปลูกป่าจำนวนมากก็ตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชาวบ้านไม่นิยมทำงานรับจ้างนี้ เพราะได้รับเงินค่าจ้างต่ำ เพื่อเปรียบกับการทำงานรับจ้างอื่น ๆ ส่วนหน่วยงานเอกชน ประกอบด้วยองค์กรพัฒนาของเอกชน บริษัทและธนาคาร การดำเนินโครงการของหน่วยงานเหล่านี้ มีขอบเขตจำกัดและมีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ให้บริการแก่ชาวบ้านในด้านสินเชื่อเพื่อการเกษตร บริษัทมาบุญครองเข้ามาส่งเสริมการปลูกมะม่วงหิมพานต์ องค์กรช่วยเหลือบรรเทาความอดอยากแห่งประเทศไทยทำโครงการทำรางน้ำคอนกรีตเพื่อการเกษตรมา ดำเนินการในหมู่บ้านราษฎรสามัคคี อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการพัฒนาของหน่วยงานเหล่านี้ก็สอดคล้อง และมีส่วนสนับสนุนการดำเนินโครงการพัฒนาของหน่วยงานรัฐบาล เช่น การให้สินเชื่อ เพื่อการเกษตรของ ธกส. หรือโครงการส่งเสริมการปลูกและรับซื้อมะม่วงหิมพานต์ของบริษัทมาบุญครอง

ในส่วนของหมู่บ้านคณะกรรมการหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินโครงการที่หน่วยงานภายนอกนำเข้ามาดำเนินการ กล่าวคือ คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชาวบ้านกันเป็นประชากรเป้าหมายของโครงการพัฒนา จึงทำให้กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านและญาติพี่น้องของผู้นำหมู่บ้านเหล่านี้มีโอกาสในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาโดยได้รับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนามากกว่าชาวบ้านทั่วไป จะเห็นตัวอย่างได้จากบ้านราษฎรสามัคคี การดำเนินโครงการสินเชื่อของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (พ.ศ. 2527) โครงการปลูกมะม่วงหิมพานต์ (พ.ศ. 2529) โครงการปลูกมะม่วงพันธุ์ดี ชาวบ้านที่สมัครเป็นสมาชิกและรวมกันเป็นกลุ่ม ส่วนมากเป็นกลุ่มผู้นำและเครือญาติ ซึ่งโดยทั่วไปมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี นอกจากนี้ โครงการเลี้ยงไก่พันธุ์ (2527) ซึ่งทางปศุสัตว์อำเภอ นำไก่มาให้ชาวบ้านเลี้ยงจำนวน 10 ราย ปรากฏว่าผู้ที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่คือกรรมการหมู่บ้าน ในกรณีบ้านโคกสง่าการดำเนินโครงการพัฒนาก็ไม่ต่างไปจากการดำเนินโครงการพัฒนาในหมู่บ้านราษฎรสามัคคี กล่าวคือคณะกรรมการหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญมากในการกระจายผลประโยชน์ และตัดสินใจที่จะให้ชาวบ้านคนใดเข้าร่วมโครงการพัฒนา ซึ่งส่วนมากก็เป็นเครือญาติและพวกพ้องของผู้นำนั่นเอง เช่น หัวหน้ากลุ่มเยาวชนก็เป็นพวกพ้องของผู้ใหญ่บ้าน

นอกจากคณะกรรมการหมู่บ้านจะมีบทบาทสำคัญในการประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชาวบ้านในการดำเนินโครงการพัฒนาแล้ว ยังมีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนาโดยความริเริ่มของชาวบ้านเองอีกด้วย โดยมีกลุ่มอื่น ๆ ที่บทบาทในการพัฒนาหมู่บ้าน

บ้านที่สำคัญได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มเยาวชนเป็นที่สังเกตว่าสถาบันการศึกษา วัดมีบทบาทน้อยมากในการริเริ่มกิจกรรมการพัฒนาของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะวัดประจำหมู่บ้านขาดพระจำพรรษาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีข้อขัดแย้งระหว่างวัดกับผู้นำชุมชน และชาวบ้านเองก็มีข้อขัดแย้งกันเรื่องการสร้างวัด การนิมนต์พระมาจำพรรษาที่วัด ทำให้วัดไม่เป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาของทั้งหมู่บ้าน ส่วนโรงเรียนนั้น ครูส่วนใหญ่เป็นคนจากถิ่นอื่น จึงไม่มีความผูกพันกับชุมชนเท่าที่ควร และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับกลุ่มผู้นำก็ไม่ค่อยดีนักในทั้ง 2 หมู่บ้าน

โดยภาพรวมแล้ว รูปแบบการพัฒนาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านทั้ง 2 แห่งนี้ เกิดจากความริเริ่มของชาวบ้านในหมู่บ้านเอง และหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปดำเนินโครงการพัฒนา การพัฒนาที่เกิดจากความริเริ่มของชาวบ้านเป็นการรวมตัวกันเพื่อสร้างสาธารณะสมบัติหรือระดมทุนเพื่อบำรุงสถาบันพุทธศาสนา เมื่อเสร็จกิจกรรมการพัฒนาแล้วกลุ่มที่ทำงานก็สลายตัวไป ในส่วนของการดำเนินโครงการพัฒนาจากหน่วยงานภายนอกจะมีลักษณะนำโครงการพัฒนาไปหยิบยื่นให้ชาวบ้านโดยผ่านองค์กรของผู้นำชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นองค์กรผู้นำชุมชนจึงมีบทบาทมากในการจัดการโครงการพัฒนาและการกระจายผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาไปยังชาวบ้าน และจากบทบาทดังกล่าวนี้เองได้มีส่วนทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้นำกับชาวบ้านและระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และเป็นที่เห็นได้ชัดว่า โครงการพัฒนาจากภายนอกที่หน่วยงานต่าง ๆ นำเข้าไปดำเนินการในหมู่บ้านจะไม่มีการต่อเนื่อง มีลักษณะเหมือน “ไฟไหม้ฟาง” ทั้งนี้เพราะหน่วยงานภายนอกเน้นแก่การพัฒนาแบบสงเคราะห์ คือเป็นผู้ให้ในรูปแบบต่าง ๆ แต่ขาดการเตรียมชุมชนให้มีศักยภาพในการสานต่อการพัฒนาที่หน่วยงานไปเริ่มต้นไว้ นอกจากนี้การดำเนินโครงการพัฒนายังขาดการวิเคราะห์ถึงความต้องการของชาวบ้าน และการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดโครงการพัฒนา จึงทำให้โครงการพัฒนาจำนวนมากไม่ได้ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านและชาวบ้านเองก็ไม่สนใจที่จะสานต่อ เช่น โครงการก่อสร้างกั้นหลุม และวางท่อประปาหมู่บ้านราษฎรสามัคคี เมื่อสิ่งที่ก่อสร้างไว้ชำรุดก็ไม่มีผู้ใดดูแลรักษาหรือซ่อมแซมให้ใช้งานได้ จึงกลายเป็นอนุสาวรีย์ประจำหมู่บ้านไป อีกโครงการหนึ่งของบ้านโคกสง่าก็คือ โครงการสร้างฝายน้ำล้น ปรากฏว่าการเลือกสถานที่ที่ไม่เหมาะสมมีชาวบ้านโคกสง่าเพียง 3 ครัวเรือน ที่มีที่นาอยู่ในเขตรับน้ำ แต่ชาวบ้านที่มีที่นาอยู่ในเขตรับน้ำส่วนใหญ่กลับเป็นชาวบ้านหมู่บ้านอื่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการไม่วิเคราะห์ชุมชนให้ถ่องแท้ ทำให้ชาวบ้านที่โครงการตั้งใจจะช่วยเหลือไม่ได้รับเท่าที่ควร

โครงการอีกลักษณะหนึ่งเป็นโครงการที่หน่วยงานภายนอกนำทุนมาให้หมู่บ้าน เพื่อให้จัดการกันเองให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน เช่น โครงการธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ หรือการจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรม เช่น โครงการจัดตั้งร้านค้าสวัสดิการ การจัดตั้งสหกรณ์ยา การจัดตั้งกลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน โครงการพัฒนาลักษณะดังกล่าว

นี้ จะอยู่ได้ไม่นานก็ล้มเลิกไป ทั้งนี้เพราะขาดการจัดการที่ดี ในกระบวนการจัดการมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เนื่องจากการกระจายผลประโยชน์ ซึ่งในประเด็นนี้ หน่วยงานภายนอกที่นำโครงการพัฒนาเข้ามาดำเนินการมักมองแต่ผลงานระยะสั้นคือ ขอให้จัดตั้งกลุ่ม ตั้งกองทุน ธนาคารได้ก็ถือว่าสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ตาม จึงไม่ได้ให้ความสนใจในการเพิ่มพูนทักษะในด้านการจัดการให้แก่ชาวบ้าน เพื่อให้ดำเนินกิจกรรมต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง โดยทั่วไปมักปล่อยให้เป็นที่ปรึกษาหน้ามือของคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการกลุ่มและที่สำคัญคือไม่มีการติดตามงานและประเมินผลงานเลย ทำให้เมื่อเกิดปัญหาหรือความไม่ชอบธรรมในการดำเนินงาน จึงไม่มีการตรวจสอบแก้ไขได้ทัน่วงที ผลที่ตามมาคือ โครงการพัฒนาต้องหยุดซังก หรือปัญหาต่างๆ หมักหมมจนทวีความรุนแรงเป็นความขัดแย้งในหมู่บ้านขึ้น

สำหรับรูปแบบการพัฒนาอีกลักษณะหนึ่งที่พบก็คือ การที่หน่วยงานภายนอกจัดบริการให้กับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่ม จึงจะสามารถไปรับบริการนั้น ๆ ได้ ตามความต้องการของชาวบ้าน เช่น การรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อขอเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดจากสำนักงานเกษตรอำเภอ การขอบริการเครื่องสูบน้ำเพื่อการเกษตร การรวมกลุ่มเพื่อขอบริการด้านสินเชื่อ โครงการลักษณะนี้ก็มีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากที่กล่าวมาข้างต้น แต่ต่างกันตรงที่ว่าชาวบ้านเป็นฝ่ายไปขอรับบริการตามความต้องการของชาวบ้านเอง